

K O Ś C I E L N E P R A W O M A Ł Ż E Ń S K I E I Z A K O N N E

KOŚCIÓŁ I PRAWO 10(23) 2021, nr 2, s. 147-166

DOI: <https://doi.org/10.18290/kip21102.10>

Maciej Andrzejewski

MODELE INTERAKCJI ORZECZEŃ SĄDÓW KOŚCIELNYCH I PAŃSTWOWYCH W SPRAWACH MAŁŻEŃSKICH

WPROWADZENIE

Reforma kanonów Kodeksu Prawa Kanonicznego w zakresie dotyczącym spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa, dokonana przez papieża Franciszka w motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*¹ skłania do ponownego przeanalizowania zakresu jurysdykcji sądów kościelnych i państwowych w sprawach dotyczących tak ważnej kwestii, jaką jest małżeństwo. Konieczna zatem jest ponowna analiza uregulowania kompetencji trybunałów kościelnych i sądów państwowych w sprawach małżeńskich.

Zagadnienie zakresu jurysdykcji trybunałów kościelnych i sądów państwowych staje się tym bardziej aktualne w świetle statystyk dotyczących

DR MACIEJ ANDRZEJEWSKI – Katedra Norm Ogólnych i Teorii Prawa, Wydział Prawa Kanonicznego, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie; adres do korespondencji: ul. Kanonicza 9/408, 31-002 Kraków, Polska; e-mail: maciej.andrzejewski@upjp2.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0001-8440-2426>

¹ Franciscus PP., Litterae apostolicae motu proprio datae *Mitis Iudex Dominus Iesus* quibus canones Codicis Iuris Canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformantur (15.08.2015), AAS 107 (2015), s. 958-70; tekst polski: Franciszek, List apostolski motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa (tekst łacińsko-polski), Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów 2015 [dalej: MIDI].

rozpoznawanych corocznie spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa przez sądy kościelne na tle spraw o rozwód, rozstrzyganych z kolei przez sądy państwowe w Polsce. Jak wynika bowiem z najnowszych, opublikowanych przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC danych, tylko w roku 2017 wniesiono na wokandę trybunałów kościelnych 4274 sprawy o stwierdzenie nieważności małżeństwa w pierwszej instancji, w procesie zwyczajnym², a w tym samym czasie, do polskich sądów cywilnych – sądów okręgowych wpłynęło 88 361 spraw o rozwód³. Przytoczone dane wskazują, iż jurysdykcja sądu kościelnego i państwowego w sprawach małżeńskich jest tematem ciągle aktualnym, a problematyka interakcji orzeczeń sądów kościelnych i państwowych w wymienionych sprawach wywiera ogromny wpływ na życie każdego człowieka, który z racji przynależności do Kościoła katolickiego podlega prawu kanonicznemu, a z racji obywatelstwa musi podporządkować się prawu państwowemu.

Wskazanie wpływu reformy franciszkańskiej z 2015 r. w odniesieniu do zakresu jurysdykcji trybunałów kościelnych w sprawach dotyczących stwierdzenia nieważności małżeństwa stanowić będzie asumpt do dalszych rozważań dotyczących wzajemnych relacji Kościół-państwo. Celem tych rozważań jest ukazanie ewolucji, jaką przeszły postanowienia konkordatowe dotyczące uznawania wyroków sądów kościelnych przez sądy państwowe, poczynwszy od modelu automatycznego, poprzez model kontrolowany, a skończywszy na modelu autonomicznym. Szczególna uwaga zostanie natomiast poświęcona modelowi interakcji orzeczeń sądów kościelnych i państwowych w odniesieniu do spraw małżeńskich w Polsce.

1. WPŁYW REFORMY PROCESOWEJ PAPIEŻA FRANCISZKA NA ZAKRES JURYSDYKCJI TRYBUNAŁÓW KOŚCIELNYCH

Niniejsze rozważania należy rozpocząć od przypomnienia słów św. Jana Pawła II skierowanych do Trybunału Roty Rzymskiej w 1981 r., uzmysławiających wagę i odpowiedzialność działalności trybunałów kościelnych w sprawach małżeństwa, które pozwolą we właściwym świetle poprowa-

² Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC im. Witolda Zdaniewicza, *Annuaire Statisticum Ecclesiae in Polonia AD 2019*, Warszawa 2019, s. 25.

³ Ministerstwo Sprawiedliwości, *Statystyka sądowa: sprawy cywilne o rozwód, separację oraz alimenty w latach 2013-2019*, Warszawa 2020, s. 15.

dzić dalsze rozważania. Jak wskazywał papież, „aktywność sądowa, aby była aktywnością Kościoła, musi być zawsze świadoma rzeczywistości – nie tylko naturalnej, ale również nadprzyrodzonej – małżeństwa oraz rodziny, która właśnie w małżeństwie ma swój początek. Natura i łaska objawiają bowiem, aczkolwiek w różny sposób oraz w różnym wymiarze, Boży zamiar co do małżeństwa i rodziny, który musi być zawsze przyjmowany oraz chroniony, zgodnie z własnymi zadaniami Kościoła, a także zgodnie z jego aktywnością popieraną, przede wszystkim w celu, aby jak najbardziej został przyjęty przez społeczność ludzką” [Rozkrut 2005, 106]. Podobnie papież Franciszek wprowadzając reformę w zakresie spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa w Kodeksie Prawa Kanonicznego⁴ podkreślił nie tylko wagę sądowego procesu, który w najlepszy sposób gwarantuje ochronę świętego węzła małżeńskiego, ale także misję Kościoła, która ma za zadanie ochronę jedności w wierze i dyscyplinie dotyczącej małżeństwa, będącego podstawą i źródłem pochodzenia rodziny chrześcijańskiej (Preambuła MIDI, 9-10).

Prawodawca kościelny jednoznacznie w KPK/83 postanowił, iż Kościół rozpoznaje mocą własnego i wyłącznego prawa *de causis quae respiciunt res spirituales et spiritualibus adnexas* (kan. 1401, 1°). Wskazany kanon stanowi próbę rozdzielenia granicy jurysdykcji Kościoła i jurysdykcji państwa, choć w odniesieniu do *causae mixtae* może dochodzić do konfliktów jurysdykcji, gdy państwo bezzasadnie próbuje wkroczyć w sferę jurysdykcji w zakresie religii [De Diego-Lora 2011, 1049]. Konsekwencją wskazanego kanonu jest określenie właściwości sądu kościelnego w sprawach małżeńskich, która po reformie franciszkańskiej została uregulowana w kan. 1671 MIDI. Zasadniczo zatem kompetencja do prowadzenia procesów w sprawach małżeńskich ochrzczonych została powierzona sędziemu kościelnemu (kan. 1671 § 1 MIDI). Natomiast sąd państwowy został uznany za kompetentny do orzekania w sprawach dotyczących tylko czysto cywilnych skutków małżeństwa. Przy czym i te sprawy mogą być rozpoznane i rozstrzygane przez trybunał kościelny, jeżeli tak stanowi prawo partykularne, a sprawy te są traktowane wpadkowo i dodatkowo (kan. 1671 § 1 MIDI).

⁴ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej: KPK/83].

W tym miejscu należy zgodzić się z W. Wenzem, iż papież Franciszek potwierdził w przeprowadzonej reformie procesu małżeńskiego w sprawach małżeństw kanonicznych i sakramentalnych, na podstawie własnego prawa Kościoła wyłączną jurysdykcję biskupa diecezjalnego, sędziego, a także trybunału, zarówno kolegialnego, jak i jednoosobowego do rozeznawania i ostatecznego, wiarygodnego rozstrzygnięcia przedkładanych spraw małżeńskich ochrzczonych [Wenz 2016, 245]. Tak ukształtowane normy kan. 1671 MIDI świadczą niewątpliwie o tym, iż jurysdykcja sądu kościelnego ma charakter wyłączny nad samym małżeństwem, jego naturą oraz istotnymi przymiotami. Z tej racji sąd państwowy nie jest kompetentny w sprawach ważności małżeńska *in fieri*, a jedynie nad skutkami wynikającymi z małżeństwa *in facto esse* [Sosnowski 2015, 56]. *Ratio legis* wskazanego zakresu jurysdykcji sądu kościelnego należy wywodzić z faktu sakramentalnego małżeństwa między ochrzczonymi, mając na uwadze, iż ustanowienie Boże stoi u podstaw instytucji małżeństwa, dlatego jurysdykcja Kościoła do deklarowania prawa naturalnego jest niezmiennie potwierdzana [Erlebach 2007, 329]. Wobec powyższego stwierdzić należy, iż żadna czysto ludzka władza nie może rozwiązać ważnego małżeństwa, stąd rozwód udzielony przez sąd świecki nie jest uznawany przez Kościół za mający jakikolwiek skutek prawny w odniesieniu do ważnego węzła małżeńskiego [Beal 2015, 468]. Ponieważ sprawy małżeńskie ochrzczonych dotyczące rzeczy duchowych i związanych z duchowymi należą do jurysdykcji sądu kościelnego, dlatego Kościół mocą własnego prawa rozpoznaje i rozstrzyga sprawy w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Wynika to z racji teologicznych, przede wszystkim z nauki o sakramentalności ważnie zawartego między ochrzczonymi małżeństwa, które zostało przez Chrystusa Pana podniesione do tej godności [Stankiewicz 2007, 27].

Wskazane *ratio* dobitnie zostało również podkreślone w akcie odnowy kanonicznego procesu dotyczącego spraw o stwierdzenie nieważności małżeństwa, gdzie Ojciec Święty Franciszek zwraca uwagę, iż wypracowany przez wieki przez Kościół system nieważności konsensu małżeńskiego poprzez uporządkowanie procedur sądowych istnieje po to, aby dyscyplina kościelna odzwierciedlała prawdę wyznawanej wiary, jednocześnie rozumiejąc doktrynę o nierozzerwalności małżeństwa i będąc świadomym słów samego Chrystusa (Preambuła MIDI, 7).

Należy przy tym pamiętać, że w zakresie spraw majątkowych między małżonkami, obowiązku alimentacyjnego, władzy rodzicielskiej oraz naz-

wisk małżonków i ich dzieci, jurysdykcję co do zasady będzie posiadał sąd państwowy, gdyż są to już sprawy dotyczące czysto cywilnych stuków małżeństwa [Nowicka 2016, 20-21]. Założenie to wynika nie tylko z natury rzeczy, ale również z faktu sprawowania władzy przez państwo w tej materii. Z uwagi na powyższe, skutki cywilne należą do jurysdykcji sądów państwowych i zasadniczo nie są przedmiotem kościelnej władzy sądowniczej [Erlebach 2007, 330]. Wyjątkowo zaś mógłby w tej sprawie być właściwy sąd kościelny jedynie w sytuacji, gdy prawo partykularne tak stanowi i gdy sprawy te są traktowane wpańdkowo i dodatkowo. Taki przepis prawa partykularnego mógłby wynikać z konkordatu między Stolicą Apostolską a władzą państwową [Sheehy 1995, 932]. Reforma procesowa papieża Franciszka pomija jednak właściwość sądu kościelnego w zakresie rozpoznawania spraw o nieważność małżeństwa akatolików, o którym mowa w art. 3 § 2 *Dignitas connubii*⁵. Jednakże brak odesłania MIDI do wskazanej normy nie zmienia dotychczasowej praktyki, dlatego też trybunał kościelny zachowuje swoją jurysdykcję stosownie do kan. 1501 KPK/83 i art. 114 DC oraz zasady *nemo iudex sine actore* [Sosnowski 2015, 58].

Należy zatem zgodzić się z T. Rozkrutem, iż ewolucja dogmatyczno-prawna problematyki właściwości sądu kościelnego świadczy niewątpliwie o otwartości Kościoła na współczesne realia, przy czym poznanie prawdy w procesach małżeńskich powinno być nie tylko uproszczone, ale przede wszystkim skierowane na podstawowe wymagania sprawiedliwości i realia współczesności [Rozkrut 2009, 708]. Jurysdykcja zarówno sądu kościelnego, jak i państwowego mają służyć rodzinie w poszanowaniu norm pochodzących z prawa naturalnego, stąd też Kościół pozostaje wolny w zachowaniu swojej jurysdykcji w sprawach rodzinnych [Sosnowski 2015, 56]. Z powyższego jednoznacznie wynika, iż reforma procesu małżeńskiego dokonana przez papieża Franciszka w zakresie określenia jurysdykcji trybunału kościelnego oraz sądu państwowego potwierdziła znaczenie norm ustanowionych w KPK/83. Tym samym nadal szczegółowy zakres interakcji między orzeczeniami trybunałów kościelnych i sądów państwowych będzie uregulowany w konkordatach zawieranych między Stolicą Apostolską a poszcze-

⁵ Pontificium Consilium de Legum Textibus, *Instructio servanda a tribunalibus dioecesis et interdioecesis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas connubii* (25.01.2005), „Communicationes” 37 (2005), s. 11-92; tekst polski w: *Komentarz do Instrukcji Procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2007 [dalej: DC].

gólnymi państwami. W tym kontekście należy w dalszych rozważaniach przypomnieć trzy zasadnicze modele zakresu jurysdykcji trybunałów kościelnych i sądów powszechnych w sprawach małżeńskich takie jak: model automatyczny, model kontrolowany oraz model autonomiczny.

2. MODEL AUTOMATYCZNY

Model automatyczny uznawania skutków orzeczeń sądów kościelnych przez sądy państwowe polega na recypowaniu wyroku sądu kościelnego stwierdzającego nieważność małżeństwa przez sąd państwowy bez badania przesłanek tego orzeczenia i bez stawiania dodatkowych warunków dotyczących kontroli zapadłego w trybunale kościelnym orzeczenia [Adamczewski 1999, 94].

Przykładem takiego modelu interakcji orzeczeń sądu kościelnego i sądu państwowego może być art. 8 konkordatu zawartego między Stolicą Apostolską i Republiką Kolumbii z dnia 12 lipca 1973 r. Zgodnie z postanowieniami wskazanej umowy międzynarodowej jurysdykcję wyłączną posiadają trybunał kościelny i kongregacja Stolicy Apostolskiej w sprawach dotyczących nieważności i rozwiązania węzła małżeństw kanonicznych łącznie z tymi, które dotyczą dyspensy od *matrimonium ratum et non consummatum*. Po uzyskaniu prawomocności we wskazanych sprawach, gdy decyzje i wyroki staną się definitywne i podlegające wykonaniu przesyłane są do najwyższego trybunału okręgu sądowego terytorium kompetentnego, który wyda dekrety dotyczące ich wykonania odnośnie do skutków cywilnych i zarządzi ich wpis do rejestru cywilnego [Krukowski 1995, 334-35]. Wskazany model interakcji orzeczeń sądów kościelnych zakłada, że po wydaniu orzeczenia przez trybunał kościelny podlega ono kontroli ze strony Sygnatury Apostolskiej, następnie zaś jest przekazywane do właściwego sądu państwowego w celu uzyskania wpisu do odpowiedniego rejestru cywilnego.

Przedmiotowe uregulowanie konkordatu po dwudziestu latach funkcjonowania okazało się nieadekwatne. Porozumieniem z dnia 20 listopada 1993 r. dokonano modyfikacji art. 8 konkordatu poprzez zniesienie wymogu kontroli orzeczenia przez Sygnaturę Apostolską [Majer 2007, 416]. Wskazane porozumienie nie zmieniło zatem zakresu jurysdykcji sądu kościelnego i sądu państwowego w sprawach małżeńskich, jednakże niewąt-

pliwie przyspieszyło procedurę zmierzającą do recypowania orzeczenia na forum państwowym. Uregulowanie art. 8 konkordatu stało się ostatecznie przedmiotem orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego Kolumbii z 1993 r., w którym zakwestionowano postanowienia tej umowy w zakresie, w jakim uznanie wyłącznej kompetencji sądów kościelnych w sprawie stwierdzenia nieważności małżeństwa kanonicznego oznacza zakaz udzielania rozwodów cywilnych [Krukowski 1995, 182].

Innym przykładem konkordatu, na mocy którego recypowano model automatyczny uznawania skutków orzeczeń sądu kościelnego przez sądy państwowe jest umowa międzynarodowa zawarta między Stolicą Apostolską a Republiką Dominikany. Stosownie do normy art. 8 ust. 2 konkordatu z 1954 r., prawomocny wyrok lub decyzja trybunału, albo innego organu kościelnego dotycząca nieważności małżeństwa lub jego rozwiązania musi być również przedstawiona do zatwierdzenia Najwyższemu Trybunałowi Sygnatury Apostolskiej. W świetle tej regulacji, dopiero po potwierdzeniu powyższego rozstrzygnięcia, powiadomienie o wyroku lub decyzji trybunału kościelnego zostaje przesyłane drogą dyplomatyczną do właściwego sądu państwowego. Następnie sąd państwowy nadaje klauzulę wykonalności i nakazuje dokonanie odpowiedniej adnotacji w państwowym rejestrze cywilnym [Majer 2007, 415-16]. Automatyczne nadanie skutków wyrokowi lub decyzji sądu kościelnego przejawia się w fakcie braku możliwości zaskarżenia orzeczenia lub decyzji sądu kościelnego oraz braku możliwości odmowy nadania mu klauzuli wykonalności. Jak zauważa P. Majer, Republika Dominikany najprawdopodobniej jest jedynym państwem, które zakazuje ubiegania się o rozwód cywilny w przypadku zawarcia małżeństwa kanonicznego, a zatem jurysdykcja sądów kościelnych jest wyłączna w sprawach orzekania nieważności małżeństwa według przepisów prawa kanonicznego [tamże, 415].

Analizując interakcje orzeczeń sądów kościelnych i sądów państwowych należy również wspomnieć o Republice Malty, której porządek prawny jest odmienny od większości państw europejskich. Odnosząc się do sądownictwa maltańskiego można wskazać, iż jurysdykcja sądu kościelnego ma charakter obligatoryjny w sprawach małżeńskich, chyba że oboje małżonkowie zgodnie żądają rozpoznania sprawy przez sąd państwowy. W przypadku braku konsensusu właściwym pozostaje sąd kościelny [Rynkowski 2013, 201]. Jak się okazuje, interpretacja protokołu dodatkowego z dnia 3 lutego 1993 r. budziła kontrowersje, ponieważ strona maltańska rozu-

miała zapisy protokołu dotyczące uznawania skutków orzeczeń trybunałów kościelnych w ten sposób, iż trybunał kościelny jest właściwy w sprawie orzeczenia nieważności małżeństwa, natomiast w przypadku wydania wyroku *pro vinculo*, właściwym staje się sąd cywilny. Dopiero po podpisaniu drugiego protokołu udało się rozwiązać zaistniały spór poprzez uznanie kompetencji sądów kościelnych w przypadku orzeczenia pozytywnego, jak i negatywnego [Adamczewski 1999, 111]. Warto w tym miejscu przywołać interesujący wyrok w sprawie *Ciliberti v. Spiteri* z dnia 29 kwietnia 2008 r., w którym Sąd Apelacyjny Malty stwierdził, iż prawo maltańskie nie tylko uznaje cywilnoprawne skutki orzeczeń trybunałów kościelnych w zakresie spraw małżeńskich, ale w przypadku luki prawnej dotyczącej majątku kościelnego należy również stosować przepisy prawa kanonicznego [Rynkowski 2013, 51].

3. MODEL KONTROLOWANY

Model kontrolowany uznawania skutków orzeczeń sądów kościelnych przez sądy państwowe u swoich podstaw przewiduje ingerencję sądu państwowego w orzeczenie sądu kościelnego w sprawach stwierdzenia nieważności małżeństwa. Przy czym zakres ingerencji sądu państwowego jest różny w zależności od konkretnych postanowień umów konkordatowych, dlatego bardzo istotne jest precyzyjne ustalenie zasad oraz zakresu i przedmiotu ingerencji sądu państwowego w orzeczenie sądu kościelnego [Adamczewski 1999, 98].

Przykładem kontrolowanego modelu integracji orzeczeń sądów kościelnych i sądów państwowych jest art. 8 ust. 2 układu między Stolicą Apostolską i Republiką Włoską w sprawie rewizji konkordatu laterańskiego, podpisanego 18 lutego 1984 r. Zgodnie ze wskazaną normą prawną, na wniosek stron lub jednej z nich wyroki stwierdzające nieważność małżeństwa wydane przez sąd kościelny, opatrzone dekretem wykonawczym wyższego kościelnego organu kontroli są uznawane na forum państwowym w drodze orzeczenia właściwego sądu apelacyjnego, po spełnieniu trzech przesłanek. W pierwszej kolejności orzekający w sprawie trybunał musi być właściwy do stwierdzenia nieważności małżeństwa. Po drugie, w postępowaniu o stwierdzenie nieważności małżeństwa obu stronom zostało zapewnione prawo do działania i sprzeciwu w procesie sądowym w sposób

nie różniący się od podstawowych zasad systemu włoskiego. I wreszcie, muszą zostać także spełnione inne warunki wymagane przez ustawodawstwo włoskie dla nadania skutecznej mocy wyrokom zagranicznym [Krukowski 1995, 426].

Wyroki sądów kościelnych nie są w tym modelu uznawane automatycznie, ale ma do nich zastosowanie procedura, która zapewnia kontrolę i uznanie wyroków sądów zagranicznych. Warto również zauważyć, że w protokole dodatkowym do konkordatu włoskiego znalazła się klauzula zakazująca ponownego, merytorycznego rozpoznawania sprawy przez sąd cywilny, gdy uprzednio orzekł już sąd kościelny. Wynika to z faktu uwzględnienia przez włoskiego prawodawcę specyfiki i istoty prawa kanonicznego [Majer 2007, 417]. Unormowanie prawne wprowadzone w protokole dodatkowym nawiązuje wyraźnie do rzymskiej zasady *ne bis in idem* zakazującej orzekania dwa razy w tej samej sprawie. Wprowadzenie zakazu powtórnego orzekania przez sąd państwowy w sprawach już rozstrzygniętych w kanonicznym procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa wskazuje na wyłączną jurysdykcję sądu kościelnego w sprawach, które zostały przedłożone do rozstrzygnięcia sędziemu kościelnemu. Wskazane uregulowanie normatywne ma nie tylko wpływ na szybkość procedowania, ale przede wszystkim na stabilność prawomocnych orzeczeń, które nie mogą być podważone w drodze postępowania państwowego.

Analizując zapisy konkordatu włoskiego, widoczna jest również pewna ewolucja zapisów prowadząca do braku możliwości uznawania skutków cywilnych dyspens papieskich uzyskanych w procedurze *super rato*. Wprowadzona zmiana wynika z orzecznictwa włoskiego Trybunału Konstytucyjnego, który zakwestionował tak szeroki zakres podmiotowy umowy konkordatowej. Odnosząc się przy tym do włoskiego kodeksu postępowania cywilnego należy zwrócić uwagę, iż skuteczność wyroku sądu zagranicznego uzależniona jest od tego, czy dana sprawa nie była przedmiotem postępowania przed sądem włoskim, zanim nie przeszła w stan *res iudicata* w prawie państwa zagranicznego [Adamczewski 1999, 97-99]. Wydaje się zatem, iż skuteczność orzeczeń wydawanych w sądownictwie kościelnym uzależniona jest nie tylko od przedmiotu postępowania w sprawach małżeńskich, ale również od postępowania, w którym orzeczenie jest wydawane. Wskazuje to na konieczność przeprowadzenia postępowania na drodze procesu sądowego, dla możliwości wywołania skutku prawnego w prawie państwowym.

Na uwagę zasługuje w tym miejscu również konkordat z 1993 r., podpisany przez Stolicę Apostolską z Republiką Austriacką. Mianowicie treść art. 7 konkordatu stanowi, że sądy kościelne i państwowe zobowiązane są do udzielania sobie wzajemnej pomocy. Przepis ten pod pewnymi warunkami formalnymi pozwala na uznanie wyroków sądów kościelnych [Rynkowski 2013, 127]. Konkordat potwierdzał zatem jurysdykcję sądów kościelnych do stwierdzenia nieważności małżeństwa oraz w sprawie małżeństwa zawartego, lecz niedopełnionego. Zgodnie z przepisami konkordatu, orzeczenie sądu kościelnego lub kościelny akt administracyjny po kontroli dokonanej przez Sygnaturę Apostolską podlegał formalnej kontroli Sądu Najwyższego Austrii. Powyższa kontrola polegała na sprawdzeniu poprawności wezwań sądowych, prawidłowości udzielonych pełnomocnictw oraz orzeczeniu niestawiennictwa, co razem składało się na szeroko rozumiane prawo do obrony. Po stwierdzeniu zgodności przez Sąd Najwyższy orzeczenia sądu kościelnego lub kościelnego aktu administracyjnego następowało nadanie mu wykonalności na posiedzeniu niejawnym [Majer 2007, 415-16]. Można tu na marginesie przypomnieć, iż wcześniejsze rozwiązanie prawne obowiązujące na mocy ustawy okołokonkordatowej z dnia 4 maja 1934 r. dawało sądom kościelnym kompetencję do orzekania w sprawach małżeństw kanonicznych pod warunkiem, iż w świetle prawa państwowego małżeństwa te były legalne [Hess 2003, 52].

Warto tu również za F. Finocchiaro odnieść się do zależności między orzeczeniem sądu kościelnego i orzeczeniem sądu państwowego, który wskazuje na dwie rozbieżności. Po pierwsze, orzeczenie rozwodu przez sąd państwowy jest skuteczne *ex nunc*, natomiast stwierdzenie nieważności małżeństwa w wyroku sądu kościelnego wywołuje skutki *ex tunc*. Po drugie, stwierdzenie nieważności małżeństwa jest uznawane przez sąd państwowy w drodze specjalnej procedury, natomiast nie jest możliwe uznanie przez sąd kościelny rozwodu orzeczonego przez sąd cywilny [Rynkowski 2013, 125]. Powyższe prowadzi do wniosku, iż wyroki sądu państwowego są skuteczne od momentu orzeczenia wydanego przez ten sąd, natomiast skutki prawne wyroku trybunału kościelnego rozciągają się na moment zawarcia związku małżeńskiego. Widoczny też jest tylko jeden kierunek uznawania orzeczeń. Mianowicie interakcja między orzeczeniami sądowymi może mieć miejsce tylko w przypadku wydania orzeczenia przez trybunał kościelny, odwrotny kierunek uznawania orzeczenia nie jest zatem możliwy.

4. MODEL AUTONOMICZNY

Model autonomiczny polega na zupełnym rozdzieleniu kompetencji do orzekania o skutkach kanoniczno-prawnych oraz cywilno-prawnych w sprawach małżeńskich. Z uwagi na to, zarówno orzeczenia sądu kościelnego, jak i inne decyzje władz kościelnych nie wywołują *ex lege* skutków prawnych na gruncie prawa państwowego, podobnie jak orzeczenia sądu państwowego ani inne decyzje władz państwowych, które nie wywołują z mocy prawa skutków prawnych na gruncie prawa kościelnego [Rakoczy 2002, 113]. Model ten obowiązuje obecnie m.in. w Estonii, Łotwie i Polsce. Dalsze rozważania dotyczące modelu autonomicznego zostaną przedstawione na przykładzie rozwiązań prawnych obowiązujących w Polsce.

Analizując wzajemne relacje Kościoła katolickiego i Państwa Polskiego na przestrzeni tysiącletnich dziejów J. Krukowski wskazał, iż w okresie I Rzeczypospolitej oparte były one na zasadzie dualizmu religijno-politycznego, a wraz z nastaniem okresu rozbiorów i następnie okupacji dualizm przerodził się w monizm, aby z powrotem w III Rzeczypospolitej powrócić do relacji Kościoła i państwa opartych na zasadzie dualizmu, które wynikają z dwóch istotnych aktów prawnych: Konstytucji RP z 1997 r.⁶ i Konkordatu polskiego z 1993 r.⁷ [Krukowski 2016, 97]. Nie ma zatem wątpliwości, iż średniowieczna idea zawierania konkordatów, również współcześnie jest użytecznym narzędziem pokojowego uregulowania wzajemnych stosunków na linii Kościół-państwo, jednocześnie będąc dostosowaną do aktualnych wyzwań związanych z demokracją [Tenże, 2000, 401].

Jak wskazuje się w literaturze przedmiotu, po transformacji ustrojowej w Polsce aktualnie relacje z Kościołem katolickim i innymi związkami wyznaniowymi oparte są za zasadach: równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych; bezstronności władz publicznych wobec przekonań religijnych; poszanowania autonomii i wzajemnej niezależności państwa i Kościoła oraz współdziałania między nimi; regulacji stosunku państwa do Kościoła w formie umowy międzynarodowej ze Stolicą Apostolską (Kościół katolicki) i ustawy, na podstawie porozumienia wynegocjowanego przez rząd z przedstawicielami związków wyznaniowymi, które nie

⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm [dalej: Konstytucja RP].

⁷ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318 [dalej: Konkordat].

mają podmiotowości publiczno-prawnej w stosunkach międzynarodowych [Romanko 2018, 137].

Istotne znaczenie dla modelu interakcji orzeczeń sądów kościelnych i sądów państwowych ma zasada autonomii i niezależności Kościoła katolickiego i państwa, która została proklamowana w art. 1 Konkordatu. W cytowanym artykule wskazuje się, iż oba podmioty zobowiązują się do przestrzegania omawianej zasady we wzajemnych stosunkach, ale także do współdziałania dla dobra rozwoju człowieka i dobra wspólnego. Jak zasadnie podkreśla się w piśmiennictwie, współdziałanie Kościoła katolickiego oraz państwa w zakresie ochrony instytucji małżeństwa i rodziny stanowi najistotniejszy punkt wzajemnej współpracy. Uwidacznia się ona szczególnie w zakresie uznawania skutków małżeństwa kanonicznego po spełnieniu określonych warunków w polskim porządku prawnym w kontekście art. 10 ust. 1 Konkordatu, przy zachowaniu wzajemnej niezależności i autonomii [Góralski i Pieńdyk 2000, 23]. Jednocześnie w zakresie jurysdykcji Kościoła katolickiego i państwa w odniesieniu do drogi sądowej związanej z możliwością wzruszenia zawartego w Kościele i uznawanego przez państwo małżeństwa konkordatowego, Rzeczypospolita Polska i Stolica Apostolska zgodnie postanowiły, iż zarówno w sprawach dotyczących ważności małżeństwa, jak i w innych sprawach małżeńskich, które normuje prawo kanoniczne wyłączną jurysdykcję posiada władza kościelna, dlatego też właściwy w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa będzie trybunał kościelny (art. 10 ust. 3 Konkordatu). Analogicznie uregulowana została kwestia skutków prawnych orzeczeń wydawanych w sprawach małżeńskich przez sądy polskie, stąd o rozwodzie będzie orzekał właściwy sąd okręgowy (art. 10 ust. 4 Konkordatu).

W orzecznictwie Sądu Najwyższego wskazuje się jednoznacznie, iż samodzielność jurysdykcji trybunałów kościelnych oraz sądów państwowych wynika przede wszystkim z fundamentalnych różnic istniejących pomiędzy prawem polskim a prawem kanonicznym, nie tylko w zakresie przyczyn ważności i ustania małżeństwa, ale przede wszystkim w odniesieniu do istoty małżeństwa. Dlatego też orzeczenie sądu kościelnego wydane w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa nie może mieć prejudycjalnego wpływu na orzeczenie sądu państwowego o ważności lub o usta-

niu świeckiego związku małżeńskiego⁸. W tym kontekście należy zwrócić uwagę na wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie, który jednoznacznie wskazał, iż trybunał kościelny nie sprawuje wymiaru sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej i nie jest organem władzy sądowniczej, natomiast jest instytucją społeczności wyznaniowej. Sąd administracyjny jednoznacznie podkreślił rozdzielność jurysdykcji sądu kościelnego i sądu państwowego, gdzie w pierwszym orzeka się w oparciu o prawo kanoniczne, w drugim zaś na podstawie powszechnie obowiązującego prawa polskiego⁹. Wskazuje się bowiem, iż orzeczenia zapadłe w trybunałach kościelnych nie mają skutków prawnych w zakresie prawa polskiego, co oznacza, że nie mogą być uznane na podstawie przepisów polskiego *Kodeksu postępowania cywilnego*, a zatem nie stanowią prejudykatu dla sądu państwowego, ale mogą być traktowane jak okoliczności faktyczne [Piasiecki 2011]. *De lege lata* nie ma zatem możliwości uznawania na forum państwowym orzeczeń trybunałów kościelnych ani pozyskiwania w toku procesu kanonicznego dowodów za pomocą procedury opisanej w art. 44 ustawy *Prawo o ustroju sądów powszechnych* [Andrzejewska i Andrzejewski 2014-2015, 15].

Pamiętać należy, iż sama możliwość odnalezienia wielu podobieństw w zakresie funkcji i sposobu funkcjonowania trybunałów kościelnych i sądów państwowych nie zmienia faktu, iż sądy kościelne nie należą do kategorii sądów, o których stanowi Konstytucja RP, a funkcjonowania trybunałów kościelnych nie sankcjonuje ustawa państwowa. Niemniej jednak nie należy kwestionować sądowego charakteru działalności trybunałów kościelnych, wyznaczonego zakresem zadań i funkcji, albowiem nie działają one na terenie Rzeczypospolitej Polskiej nielegalnie [Misztal-Konecka 2020, 435].

Takie ukształtowanie przepisów niewątpliwie stwarza zagrożenie dla dotarcia do prawdy obiektywnej w kanonicznym procesie małżeńskim w tych wszystkich wypadkach, gdy dla trybunału kościelnego relewantne znaczenie mają dowody z dokumentów z urzędu stanu cywilnego, dokumenty z policji i prokuratury, z sądów powszechnych lub z zakładów służby zdrowia czy dokumenty z instytucji bankowych, których ze względu na ograniczenia prawne działając *ex officio* sąd kościelny bez zgody stron tego

⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 listopada 2000 r., sygn. akt V CKN 1364/00, Lex nr 47030.

⁹ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 27 maja 2013 r., sygn. akt IV SA/Wa 2049/12, Lex nr 1609353.

postępowania nie może uzyskać [Bar 2009, 228-38]. Z tej racji, w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa w dużej mierze od aktywności małżonków zależy odkrycie prawdy obiektywnej o ich małżeństwie i w ten sposób również realizacja zasady kontradyktoryjności. Małżonkowie powinni zatem dążyć do tego, aby poprzez racjonalny dialog w ramach *iudicium* trybunał kościelny mógł zweryfikować tezę o nieważności małżeństwa zaprezentowaną w skardze powodowej [Andrzejewski 2020, 18].

Zasadnie zwraca uwagę P. Majer na niekonsekwencję prawodawcy kościelnego i ustawodawcy państwowego w zakresie uregulowania spraw małżeńskich między Kościołem katolickim a Państwem Polskim w zakresie, w jakim uznaje skutki zawarcia małżeństwa konkordatowego na forum prawa polskiego i nie uznaje tych skutków prawnych w odniesieniu do orzeczenia o stwierdzeniu nieważności małżeństwa w kontekście koherencji obowiązujących przepisów prawa w Polsce [Majer 2007, 427]. Podkreślić należy, iż strony Konkordatu w art. 27 pozostawiły sobie możliwość ukształtowania wzajemnych relacji w zakresie jurysdykcji sądów w sprawach małżeńskich, zaś sprawy, które wymagają nowych lub dodatkowych ustaleń mogą być uregulowane między stronami Konkordatu w drodze nowych umów między Układającymi się Stronami albo uzgodnień między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej i Konferencją Episkopatu Polski, posiadającą stosowne upoważnienie ze strony Stolicy Apostolskiej. Korzystając z możliwości wskazanej w art. 27 Konkordatu Kościół katolicki i Rzeczpospolita Polska mają podstawę prawną do takiego uregulowania wzajemnych relacji, które pozwalałyby na uznawanie na forum państwowym orzeczeń sądów kościelnych, przy braku naruszenia *status quo* dwóch porządków prawnych oraz zasady autonomii i niezależności Kościoła i państwa, a w centrum pozostawałby obywatel i wierny jako osoba podlegająca z dwóch różnych tytułów zarówno prawu kanonicznemu, jak i prawu polskiemu [Bartczak 2014, 37]. Mając na uwadze powyższe, wydaje się jednak, iż w stanie *de lege lata* trudno zgodzić się z poglądem, iż protokół z posiedzenia Kościelnej Komisji Konkordatowej i Rządowej Komisji Konkordatowej może stanowić wystarczającą podstawę prawną dla współdziałania sądów kościelnych i sądów państwowych, nawet w zakresie udostępniania trybunałowi kościelnemu dokumentacji medycznej przez sądy państwowe w celu przeprowadzenia dowodu z opinii biegłego sądowego [Brzemia-Bonarek 2007, 60-62].

W doktrynie prawa kanonicznego zwraca się natomiast uwagę na odmienną praktykę, polegającą na występowaniu przez sądy państwowe do trybunałów kościelnych z żądaniem udostępnienia akt spraw z procesów o stwierdzenie nieważności lub poszczególnych dokumentów z tych akt przez organy władzy publicznej, co ma stanowić przejaw łamania zasad autonomii i niezależności Kościoła w zakresie władzy jurysdykcyjnej [Bzdyrak 2017, 33-34]. W tym kontekście wskazuje się na bezprzedmiotowość rekwizycji, w przypadku zwrócenia się z takim wnioskiem przez sąd państwowy. Podnosi się, iż sąd kościelny nie jest w stanie przeprowadzić w takim szerokim zakresie jak sąd powszechny postępowania dowodowego, ponieważ nie dysponuje środkami przymusu przynależnemu państwowemu sądowi i dlatego takie działanie sądów państwowych nie jest ani celowe, ani mające jakiegokolwiek praktyczne zastosowanie [Świto 2012, 160].

Niezależnie od już podniesionych uwag należy nadto zauważyć, iż proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa pozostaje w służebnej roli *salus animarum*. Słuszne jest zatem stanowisko, iż skutki prawne wyroku trybunału kościelnego mają nie tylko znaczenie w zakresie afirmacji lub falsyfikacji tezy o nieważności małżeństwa i możliwości zawarcia związku małżeńskiego w Kościele katolickim, ale wpływają one również na życie sakramentalne dotyczące spowiedzi czy Komunii świętej, w związku z tym tak istotnym jest zachowanie wyłącznej jurysdykcji sądów kościelnych w zakresie procesów o stwierdzenie nieważności małżeństwa w kontekście korzystania z konstytucyjnego prawa do wolności sumienia i wyznania [Ryguła 2019, 169].

WNIOSKI

Papież Franciszek reformując proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa potwierdził znaną w Kościele od wieków prawdę o zakresie jurysdykcji sądów kościelnych w sprawach małżeńskich wskazując, iż „Łagodny Sędzia Pan Jezus, Pasterz naszych dusz, powierzył Apostołowi Piotrowi oraz jego następcom władzę kluczy w celu dokonania w Kościele dzieł sprawiedliwości i prawdy; ta najwyższa i powszechna władza związywania i rozwiązywania tu na ziemi potwierdza, umacnia i broni władzę pasterzy Kościołów patrykularnych, na mocy której mają oni święte prawo oraz obo-

wiązek wobec Pana sądenia swoich wiernych” (Preambuła MIDI, 7). Dlatego też kan. 1401, 1° KPK/83 nie uległ zmianie, natomiast norma kan. 1671 MIDI nie niesie ze sobą *novum* w zakresie jurysdykcji sądów kościelnych w sprawach małżeńskich. Stanowi natomiast syntezę kan. 1671 KPK/83 oraz kan. 1672 KPK/83 i potwierdza znaną od początków Kościoła świadomość jego jurysdykcji w sprawach sądowych.

Model automatyczny interakcji orzeczeń sądów kościelnych i sądów państwowych w zakresie jurysdykcji nad sprawami małżeńskimi niewątpliwie oparty jest na uznaniu przez państwo jurysdykcji sądu kościelnego w sprawach małżeńskich. Wyrok sądu kościelnego traktowany jest jak wyrok sądu zagranicznego, który staje się dla sądu państwowego prejudykatem, a więc stanowi wiążące orzeczenia, dlatego też sąd państwowy nie jest uprawniony do jego kontroli, a jego kognicja sprowadza się tylko do wydania zarządzenia o wpisie do odpowiedniego rejestru cywilnego. Przedstawiony model zapewnia zdecydowanie najszybszą drogę do uzyskania wiążącego orzeczenia zarówno w trybunale kościelnym, jak i sądzie państwowym oraz zakłada zaufanie do sądu kościelnego w zakresie rzetelnego procesu sądowego, o czym świadczy choćby brak procedury kontroli takiego orzeczenia.

Model kontrolowany interakcji orzeczeń sądów kościelnych i sądów państwowych w zakresie jurysdykcji nad sprawami małżeńskimi zakłada już ingerencję sądu państwowego w zakres orzeczenia trybunału kościelnego. Wydane przez sąd kościelny orzeczenie podlega kontroli i dopiero po spełnieniu określonych przesłanek jest potwierdzane przez sąd państwowy we właściwym orzeczeniu. Kontrola orzeczenia sądu kościelnego prowadzona jest przede wszystkim z punktu widzenia zasady rzetelnego procesu sądowego. Uznawaniu podlegają orzeczenia zapadłe w procesie sądowym o stwierdzenie nieważności małżeństwa, natomiast procedura ta nie jest możliwa w przypadku dyspensy *super rato*, która jest uzyskiwana na drodze administracyjnej. Rozwiązanie przyjęte w analizowanym modelu z jednej strony niewątpliwie zmierza do szerszego zagwarantowania uczestnikom *iudicium* standardów wynikających z zasad procesowych państwa uznającego, jednocześnie w porównaniu z modelem automatycznym, wydłuża postępowanie sądowe i stwarza szersze możliwości działania sądu państwowego w zakresie kontroli wydanego orzeczenia sądowego w trybunale kościelnym.

Model autonomiczny interakcji orzeczeń sądów kościelnych i sądów państwowych w zakresie jurysdykcji nad sprawami małżeńskimi zakłada podzielenie jurysdykcji sądów kościelnych i sądów państwowych w zakresie orzekania w sprawach małżeńskich. Takie rozwiązania powodują konieczność uzyskania dwóch orzeczeń sądowych, które będą uznane zarówno przez Kościół, jak i państwo. Rozważany model niewątpliwie wydłuża procedurę sądową i stwarza konieczność prowadzenia nowego postępowania sądowego. Analizując problematykę wzajemnych relacji Kościół-państwo na gruncie prawa polskiego, szczególnie w odniesieniu do problematyki jurysdykcji w sprawach małżeńskich należy dostrzec, iż w aktualnym stanie prawnym zasada autonomii i niezależności jurysdykcji sądów kościelnych i państwowych stosowana jest niekonsekwentnie. Państwo uznaje małżeństwa konkordatowe jako wywierające skutki prawne w prawie polskim, natomiast postępowanie o stwierdzenie nieważności małżeństw w trybunale kościelnym i postępowanie o rozwód w sądzie okręgowym stanowią dwa niezależne byty prawne, a wobec braku skorzystania przez strony z art. 27 Konkordatu współpraca między trybunałem kościelnym, a sądem państwowym w zakresie spraw małżeńskich *de lege lata* jest wykluczona, co z kolei przekłada się w procesach kanonicznych na trudności w prowadzeniu postępowania dowodowego, w tym wszystkich sytuacjach, gdy strona pozwana nie bierze w nich czynnego udziału. W efekcie prowadzi to do zagrożenia dla zasady prawdy obiektywnej, której poznanie ma prowadzić do *salus animarum*.

Analiza porównawcza trzech modeli interakcji orzeczeń sądów kościelnych i państwowych prowadzi do wniosku, iż zagadnienie jurysdykcji sądu w sprawach małżeńskich w relacjach Kościół-państwo stanowi ważki problem, o czym może świadczyć ranga umów konkordatowych, zawieranych w formie ustawy. Zagadnienie jurysdykcji sądu kościelnego i państwowego w sprawach małżeńskich w Kościele powszechnym zostało jednak uregulowane niejednolicie. Analizując umowy konkordatowe warto zwrócić uwagę, iż współcześnie model automatyczny stanowi raczej uregulowanie wyjątkowe. Aktualnie model kontrolowany i autonomiczny są konkurencyjne wobec siebie, chociaż model kontrolowany wydaje się mimo wszystko, przeważającym. Patrząc na kierunek rozwoju umów konkordatowych wydaje się również, iż model autonomiczny zyskuje coraz większą akceptację i w przyszłości może stać się modelem dominującym w większości państw europejskich.

PIŚMIENNICTWO

- Adamczewski, Witold. 1999. *Małżeństwo w konkordacie*. Warszawa: Wydawnictwo Kontrast.
- Andrzejewska, Marzena, i Maciej Andrzejewski. 2014-2015. „Czy sąd kościelny jest innym sądem lub organem w rozumieniu art. 44 ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych?” *Roczniki Wydziału Nauk Prawnych i Ekonomicznych KUL. Prawo* 1 (10-11):5-17.
- Andrzejewski, Maciej. 2020. „Emergence of Contradiction in the Process to Declare the Nullity of Marriage.” *Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich* 33:7-21.
- Bar, Józef. 2009. „Współpraca sądów kościelnych z innymi podmiotami życia publicznego.” W *Finis legis Christus. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Wojciechowi Góralskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, t. 1, red. Józef Wroceński, i Jan Krajczyński, 223-39. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Bartczak, Adam. 2014. „Sądowa jurysdykcja nad małżeństwem w Polsce.” *Łódzkie Studia Teologiczne* 2 (23):27-38.
- Beal, John. 2015. „Mitis iudex Canons 1671-1682, 1688-1691: A Commentary.” *The Jurist* 2 (75):467-538.
- Brzemia-Bonarek, Aleksandra. 2007. „Pomoc sądowa pomiędzy sądami kościelnymi a państwowymi w celu uzyskania dokumentów niedostępnych dla strony w kanonicznym procesie małżeńskim (Analiza prawna zagadnienia i propozycje *de lege ferenda*).” W *Sędzia i Pasterz. Księga pamiątkowa w 50-lecie pracy ks. Remigiusza Sobańskiego w Sądzie Metropolitalnym w Katowicach (1957-2007)*, red. Honorata Typańska, 41-52. Katowice: Księgarnia św. Jacka.
- Bzdyrak, Grzegorz. 2017. „Prawne gwarancje autonomii i niezależności Kościoła katolickiego w Polsce w zakresie władzy jurysdykcyjnej w sprawach małżeńskich.” *Przeгляд Sejmowy* 4 (141):19-37.
- De Diego-Lora, Carmelo. 2011. „Postępowanie sądowe w ogólności.” W *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego*. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, red. Piotr Majer, 1047-50. Kraków: Wolters Kluwer Polska.
- Erlebach, Grzegorz. 2007. „Niektóre procesy specjalne.” W *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*. T. V: *Księga VII Procesy*, red. Józef Krukowski, 337-72. Poznań: Pallottinum.
- Góralski, Wojciech, i Andrzej Pieńdyk. 2000. *Zasada niezależności i autonomii państwa i Kościoła w konkordacie polskim z 1993 roku*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Hess, Agnieszka. 2003. *Państwo a kościół, doświadczenia austriackie*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Krukowski, Józef. 1995. *Konkordaty współczesne – doktryna, teksty (1964-1994)*. Warszawa: Civitas Christiana.
- Krukowski, Józef. 2000. „Konkordat jako instrument normalizacji stosunków między Kościołem a demokratycznym państwem świeckim.” *Prawo Kanoniczne* 43, nr 3-4: 387-402.

- Krukowski, Józef. 2016. „Państwo polskie a Kościół katolicki w ujęciu historycznym.” *Roczniki Nauk Prawnych* 26, nr 2:83-100.
- Majer, Piotr. 2007. „Uznawanie przez państwo wyroków sądów kościelnych w sprawach małżeńskich. Czy byłoby pożyteczne przyjęcie takiego systemu w Polsce?” W *Funkcje publiczne związków wyznaniowych. Materiały III Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego (Kazimierz Dolny, 16-18 maja 2006)*, red. Artur Mezglewski, 414-31. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Misztal-Konecka, Joanna. 2020. „Dokonywanie czynności procesowych przed sądem kościelnym jako okoliczność wyłączająca odpowiedzialność za naruszenie dóbr osobistych. Głosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 12 stycznia 2017 r., I ACA 676/16.” *Studia z Prawa Wyznaniowego* 23:421-40.
- Nowicka, Urszula. 2016. *Proces o nieważność małżeństwa po Mitis Iudex Dominus Iesus w pytaniach i odpowiedziach*. Warszawa: Drukarnia Garmond.
- Piasecki, Kazimierz. 2011. *Prawo małżeńskie*. Warszawa: LexisNexis.
- Rakoczy, Bartosz. 2002. „Głosa do wyroku SN z dnia 17 listopada 2000 r., V CKN 1364/00.” *Państwo i Prawo* 1:110-14.
- Romanko, Agnieszka. 2018. „System państw świeckich na przykładzie wybranych państw europejskich.” *Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego* 1 (15):127-41.
- Rozkrut, Tomasz. 2005. „Zagadnienia procesowe w przemówieniach rotalnych papieża Jana Pawła II.” W *Urzędy sądowe – władza i służba. Materiały z ogólnopolskiego spotkania pracowników sądownictwa kościelnego w Gródku nad Dunajcem w dniach 11-12 października 2004 roku*, red. Tomasz Rozkrut, 101-24. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos.
- Rozkrut, Tomasz. 2009. „Właściwość sądu kościelnego w osądzeniu małżeństwa kanonicznego w optyce współczesności.” W *Finis legis Christus. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Wojciechowi Góralskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, t. 1, red. Józef Wroceński, i Jan Krajczyński, 691-708. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Rynkowski, Michał. 2013. *Sądy wyznaniowe we współczesnym europejskim porządku prawnym*. Wrocław: Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa.
- Ryguła, Piotr. 2019. „Autonomia trybunałów kościelnych w Polsce w orzekaniu nieważności małżeństwa kanonicznego: przyczynek do analizy zagadnienia.” *Roczniki Nauk Prawnych* 29, nr 4:155-72.
- Sheehy, Gerard. 1995. *The Canon Law: Letter & Spirit: A Practical Guide to the Code of Canon Law*. London: G. Chapman.
- Sosnowski, Andrzej. 2015. „Art. 1/ Tytuł I Właściwość sądu i trybunały.” W *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. Piotr Skonieczny, 55-83. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos.
- Stankiewicz, Antoni. 2007. „Instrukcja.” W *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. Tomasz Rozkrut, 17-34. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu.

- Świto, Lucjan. 2012. „Rekwizycja cywilno-kanoniczna?: pomoc sądowa pomiędzy trybunałami kościelnymi a sądownictwem powszechnym w Polsce.” *Prawo Kanoniczne* 55, nr 2:145-66.
- Wenz, Wiesław. 2016. *Proces o nieważność małżeństwa według Motu Proprio Mitis Iudex Dominus Iesus Papieża Franciszka w tradycji kanonicznej*. Wrocław: Papieski Wydział Teologiczny.

Modele interakcji orzeczeń sądów kościelnych i państwowych w sprawach małżeńskich

Abstrakt

Artykuł porusza problematykę modeli interakcji orzeczeń sądów kościelnych i państwowych w sprawach małżeńskich. Reforma procesu małżeńskiego papieża Franciszka stanowi asumpt do szczegółowych rozważań nad modelami interakcji orzeczeń sądów kościelnych i państwowych, poczynając od modelu automatycznego, poprzez model kontrolowany, aż do modelu autonomicznego w odniesieniu do zakresu jurysdykcji trybunałów kościelnych w sprawach małżeńskich. Szczególna uwaga została poświęcona modelowi interakcji orzeczeń sądów kościelnych i państwowych w odniesieniu do spraw małżeńskich w Polsce.

Słowa kluczowe: prawo kanoniczne; system relacji Kościół-państwo; nieważność małżeństwa; *Mitis Iudex Dominus Iesus*

Models of Interaction Between the Rulings of Ecclesiastical and Common Courts on Matrimonial Matters

Abstract

The paper examines issues regarding the models of interaction between the rulings adjudicated by ecclesiastical and common courts on marriage cases. Pope Francis' reform in the matrimonial proceedings offers an incentive for a deep reflection on the models of interaction between the rulings of ecclesiastical and common courts, from the automatic model, through the controlled model, and on to the autonomous model as regards the scope of the jurisdiction of ecclesiastical tribunals in declarations nullity of marriage. Special attention will be paid to the model of interaction between the rulings of ecclesiastical and common courts concerning matrimonial matters in Poland.

Keywords: canon law; system of Church-state relations; nullity of marriage; *Mitis Iudex Dominus Iesus*

Information about Author: DR. MACIEJ ANDRZEJEWSKI – Department of General Norms and Legal Theory, Faculty of Canon Law, The Pontifical University of John Paul II in Cracow; correspondence address: ul. Kanonicza 9/408, 31-002 Kraków, Poland; e-mail: maciej.andrzejewski@upjp2.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0001-8440-242>